

Fjenden hedder Medailler

Af Ole Skjerk

I de første årtier af det 20. århundrede kunne man se, hvorledes idrætsudøvelsen i København fjernede sig fra den umiddelbare tilknytning til omgivelserne og i stedet blev flyttet til særligt udformede idrætsarealer. Dette skete dels for den udendørs idræt, og dels blev flere idrætsgrene flyttet indendøre, eller der blev indført indendørs træning i vinterhalvåret. I samme periode frigjorde idrætten sig på det idemæssige plan fra den tætte forbindelse til friluftslivet, som var karakteristisk i slutningen af det 19. århundrede.

Ændringen af idrættens omverdensforhold både forstærkede og blev forstærket af sportificeringsprocessen, som i denne sammenhæng forstås som en udvikling i retning af *idrættens selvstændiggørelse som et særligt samfundsmæssigt område med en egen rationalitet*.¹

Det ændrede omverdensforhold blev ledsaget af en fokusering på sportens særlige værdier, hvor ensartethed og genkendelighed i idrætsudøvelsen trådte frem som vigtige aspekter. Dette kom blandt andet til udtryk i en ny forståelse af begrebet træning, som man kan udlede af de centrale danske opslagsværker om sport og idræt i de første årtier af det 20. århundrede.

Ønsket om ensartethed og genkendelighed og det ændrede omverdensforhold i idrætten stillede nye krav til idrætsfaciliteternes udformning, og kampen om adgang til velegnede idrætsanlæg blev af stor be-

tydning i løbet af 1920'erne. Denne ressourcekamp fik i København en tydelig kønspolitisk dimension, og man kan således se sportificeringsprocessen, forholdet mellem kønnene og den ændrede opfattelse af omverdensforholdet som elementer i en kamp om sportens udformning og fordelingen af de sportslige ressourcer.

Idræt som friluftsliv

En af de vigtige idrætsgrene i København omkring år 1900 var atletik, og i det følgende vil atletikken blive brugt som eksempel på udviklingen i idrættens omverdensforhold i perioden op til 1930.²

I 1892 så man de første forsøg på at organisere atletikkonkurrencer som en idrætsaktivitet for amatører. Man begyndte at afholde konkurrencer i kapgang og løb på landevejene i omegnen af København, og karakteristisk for tidens syn på idræt var det, at man ikke var synderlig optaget af at konkurrere på særlige idrætsarenaer. En af atletikpionererne skrev om tilskuerinteressen i 1890'erne, at *»det er langt lettere for den store Befolkning at forstaa og vurdere en lang March paa Landevej end et Løb paa en Bane«*.³ Desuden mente man, at aktiviteten på landevejene havde en højere moralsk karakter for den enkelte udøver end atletik på specielle baner: I 1897 havde man forsøgsvist fået lov at afvikle en 100-kilometers marchkonkurrence på Travba-

Illustration fra *Dansk Sport, Danmarks Styrke, i Billeder og Ord gennem 50 Aar*, Odense 1946. Den originale billedtekst lyder: *Idyl paa en dansk Landevej den 16. Oktober 1904. Den kendte Kapgænger H.C. Hansen, KIF, sætter dansk rekord i 10 Miles Gang.*

nen i Charlottenlund, som var en rundbane med en omkreds på en kilometer. Dette blev kommenteret af en af datidens atletikudøvere, som mente, at »Eksperimentet havde dog sine farlige Sider, idet den gav svage Karakterer let Adgang til at gaa ud«. ⁴

I 1890'erne blev det både fra et tilskuer- og fra et udøverperspektiv opfattet som en særlig kvalitet, at atletikken ikke var adskilt fra omgivelserne som sådan, og oplevelsesdimensionen blev set som en central del af idrætsudøvelsen. Men fra slutningen af 1890'erne vandt nye tanker frem. I *Dansk Idræts-Tidende* priste *piéton* i 1898 »den Frihedstrang«, der var kendetegnet ved enhver turist; men, fortsatte han med et bekymret blik på fremtiden, problemet var, at »inden Turistbegejstringen har sat sig fast [...] kommer Fjenden og røver dem. Fjenden hedder Medailler; gid Pokker havde ham«. ⁵ Konkurrenceorienteringen og

disciplineringen af idrætsudøvelsen blev altså set som modsætning til oplevelses- og frihedsdimensionen; men det var en udvikling, som ikke lod sig standse.

Allerede i 1903 byggede Fodsportsforeningen Freja et lille trænings- og konkurrenceanlæg, så man kunne dyrke atletik på bane, og med det storstilede kommunale idrætsbyggeri af Idrætshuset og Stadion, som blev indviet i 1912, fik atletikken sit store idrætsanlæg. Samme år ansatte man i Dansk Athletik-Forbund i forbindelse med forberedelserne til OL i Stockholm en egentlig atletiktræner, Moritz Rasmussen, som med tilskud fra det københavnske og det nationale atletikforbund havde været på studieophold i USA og England. Man kan således konstatere en samtidig udvikling med hensyn til faciliteter og træningsmetoder.

At bevægelsen væk fra det naturlige – forstået som det ikke-specialiserede – blev

set som et brud, blev understreget af sportsjournalisten og idrætslederen Andreas Harsfelt, som i 1890'erne havde været en fremtrædende atletikudøver. I 1915 kunne Harsfelt »med et vist Vemod mindes, hvorledes vore Foreninger for fri Idræt i den danske Fodsports Barndomsperiode [1890'erne] lagde stor Vægt paa at arrangere Turistture«. Han beklagede »denne Udvikling bort fra en Idrætsform, der har en ideel Fordel fremfor Vædekampene: den at lære Deltagerne vor skønne Natur indgaaende at kende. [...] Maaske kan begge Dele ikke overkommes af Ledelsen af en moderne Idrætsklub, der har saa mange Konkurrencer og Organisationsforhold at passe«. ⁶

Træning

At Harsfelt havde god grund til sit vemodige tilbageblik, blev understreget af en artikel i *Idrætsbogen* fra 1909, hvor en række nye tanker om idræt og træning blev præsenteret. Ganske vist afviste den tidligere eliteløber Harald Grønfeldt i bogen de omfattende trænings- og diætregler, som amerikanske atletiktrænere havde udviklet, med den begrundelse, at de kun passede til idrætsudøvere, som havde hele dagen til deres rådighed. Her i landet, skrev Grønfeldt, »gaar det ikke an at opstille en bestemt Tidsinddeling med Hensyn til Maaltider, Hvile el. lign. under Træningen«. ⁷ Idrætsudøvelse skulle i Danmark ifølge Grønfeldt ikke påvirke dagligdagens struktur.

Men tanken om en idræt, der overskred hverdagslivet, var altså kendt på dette tidspunkt, og godt 25 år senere i den næste større udgivelse om dansk idræt var de amerikanske ideer slået igennem:

»Begrebet Træning er ikke udtømt ved at

sammenligne det med Øvelse. En væsentlig Bestanddel danner en regelmæssig Levevis. Øvelserne har ingen Maal og Nytte, naar man ikke ogsaa regulerer sin Livsførelse [...] Træning omfatter: systematisk Øvelse og afmaalt Levevis». ⁸

Prioriteringen af værdierne havde ændret sig fra 1890'erne: Den positive vurdering af den nære tilknytning til det naturlige var blevet overhalet af en fokusering på konkurrencen, og dette havde konsekvenser både med hensyn til træningens form, omfang og målsætning og med hensyn til idrætsfaciliteterne. En udvikling, som var påvirket af begge disse forhold, var indførelsen af indendørs vintertræning.

Indendørs vintertræning

For atletikkens vedkommende begyndte man omkring 1903 at indføre vintertræning som et nyt element som en forberedelse til den egentlige hovedaktivitet – sommerens atletik. I første omgang dyrkede man gymnastik, men hurtigt blev også boldspil en del af vintertræningen.

Håndboldspillet, som var blevet udviklet som et udendørs skolespil i Danmark fra omkring 1897, blev i årene op mod 1920 som et indendørs spil en af de vigtigste aktiviteter i en række af de førende mandlige idrætsforeningers vintertræning, og i 1921 indbød idrætsforeningen Old Boys til den første indendørs turnering i håndbold i København. Denne turnering voksede i omfang gennem 1920'erne og dannede grundlaget for udviklingen af håndboldspillet til en egentlig selvstændig sport, og idrætsforeningernes vintertræning skiftede i forbindelse hermed fokus. Hvor vintertræningen oprindeligt havde været en forberedelse til den egentlige

sommeridræt – ud over atletik drejede det sig især om fodbold og svømning – blev håndboldspillet efterhånden i sig selv af betydning. Størstedelen af håndboldtræningen foregik i de københavnske skolars gymnastiksale, som fra 1903 var blevet stillet gratis til rådighed for idrætsforeningerne.

I forbindelse med håndboldspillets selvstændiggørelse blev håndboldtræningen mere omfattende, mere voldsom og mere konkurrenceorienteret, og der begyndte fra skolernes side at komme klager over de skader, som håndboldspillet forvoldte i gymnastiksalene. I august 1923 skrev den københavnske gymnastikinspektør H.P. Langkilde:

*»Som Følge af den Kritik, der fra flere Skolers Side er fremført mod Haandbold i Salene, maa jeg anmode de Foreninger, der driver dette Spil om at overholde de strengeste Ordensregler og at bringe alle Redskaber, som af Hensyn til Spillet ryddes til Side, tilbage paa Plads igen«.*⁹

»En Skammel er sønderslaaet«

Langkildes anmodning var åbenbart ikke tilstrækkelig til at sikre ordnede forhold. 14. december 1923 gik det helt galt på skolen på Ny Carlsbergvej, og skoleinspektør Margrethe Petersen skrev dagen efter et rasende brev til Langkilde, fordi Roklubben under sit håndboldspil på skolen havde ødelagt både det ene og det andet:

»En Skammel er sønderslaaet, og Træpanelerne [...] har paa flere Steder faaet Fyldingerne slaaet ind, og to Panelsøjler er revnet i Sammenføjningerne. Bolden har væltet Springstøtterne ind mod

*Væggen, og har herved slaaet dybe Huller i Maling og Kalk, og Malingen paa Bagvæggenes Paneler er skrammet af idelige Boldstød. [...] Jeg kan derfor ikke indtrængende nok anmode Gymnastikinspektøren om at foranledige, at Haandboldspillet forbydes«.*¹⁰

Langkilde knyttede i en kommentar ødelæggelserne i gymnastiksalene sammen med en sportskritik, da han fastslog, at han absolut ikke havde *»Sympati for de Foreninger, der bruger hele Timen til Haandbold, lokket dertil af ærgerrige Forhaabninger om at vinde Haandbold-Turneringen; for Resten tror jeg, at Turneringen giver Anledning til, at Spillet sættes den »Tand op«, der giver Vildhed og Haardhed i Træningen«.*¹¹

Fra idrætsforeningernes side søgte man at indføre mere restriktive regler, og efter en forevisning af spillet efter disse regler udtrykte gymnastikinspektøren *»sin Tilfredshed, [...] men udtalte rigtignok samtidig, at det jo kun var en ringe Trøst for de ituslaaede Lamper, at der var givet »Frikast« eller »Straffekast« for Forseelsen«.*¹²

Langkilde var således opmærksom på konflikten mellem den snævre sportslige og den bredere samfundsmæssige rationalitet, og dette udmøntede sig i efteråret 1924 i, at han ikke længere tillod idrætsforeningerne at spille håndbold i de københavnske skolars gymnastiksale.

Konkurrenceorienteringen af håndboldspillet havde stillet nye og mere omfattende krav til indretningen af de indendørs lokaler, og disse krav kunne ikke opfyldes i skolernes gymnastiksale.

Udelukkelsen af håndboldspillet fra de kommunale gymnastiksale øgede det lokale problem, som håndboldspillet i forvejen måtte kæmpe med, da spillet var i eksplosiv vækst i 1920'erne. En delvis løsning

blev fundet, da pionerklubben inden for håndboldspillet, Old Boys, fik lavet en aftale, så man kunne leje en af de militære gymnastiksale til de håndboldspillende foreninger.

Kvinderne

I de kvindelige idrætsforeninger var man begyndt at spille håndbold omkring 1915; men her var det ud fra andre forudsætninger end mændene. De kvindelige foreninger var i udgangspunktet gymnastikforeninger, og deres hovedaktivitet om vintertiden var gymnastik.

Håndbold blev for kvinderne en udenørs sommeraktivitet, som ikke stillede store krav til faciliteter; ikke mindst fordi de kvindelige foreninger ikke så idrætsudøvelsen i et konkurrenceperspektiv, men i et kønsperspektiv: Idrætsdeltagelse skulle bibringe deltagerne kvaliteter, som satte dem i stand til at deltage i samfundslivet ud fra kvindelige præmisser, og perspektivet var dels sundhed og dels en demokratisk og politisk skoling. I det omfang kvinderne overhovedet spillede bold indendøre, skete det efter regler, som byggede på stor hensyntagen til både modspillere og omgivelser, og som følge heraf havde kvinderne ikke brug for lokaler, som var særligt velegnede til boldspil.

Men i midten af 1920'erne ændrede perspektivet sig i retning af det sportsorienterede, ikke mindst fordi de rent kvindelige foreningers monopol på kvindeidrætten blev brudt, da stadig flere af de mandlige foreninger begyndte at optage kvinder som medlemmer. Kvinderne i disse foreninger oprettede kvindeafdelinger, og i kvindeafdelingerne var man optaget af at konkurrere i idrætten ud fra samme principper som mændene. Fra 1926 blev der også udskrevet en indendørs håndboldturnering for

kvinder, og hermed opstod behovet for at finde bedre træningslokaler til de kvindelige håndboldspillere. I forbindelse med den første turnering for kvinder blev en af de mandlige ledere af håndboldturneringen spurgt, om også kvinderne kunne få adgang til at træne i den militære gymnastiksal, som idrætsforeningen Old Boys havde skaffet til veje. Han svarede, at *»dels har det sine Vanskeligheder, dels er denne Udvej endnu ikke presserende«*.¹³ Kvinderne måtte lade sig nøje med de mindre, private gymnastiksale, man kunne finde i København, og dette indgik som et element i en konflikt om håndboldregler og køn, som udspillede sig i årene 1928-1932.

Her forsøgte de rent kvindelige foreninger at fastholde et regelsæt, som byggede på hensyntagen til omgivelser og modspillere, mens de mandlige foreninger udviklede et spil, som fokuserede på de kampmæssige aspekter. Og efter de kvindelige foreninger forgæves havde forsøgt at skabe en selvstændig organisering af kvindeidrætten, måtte de i 1932 erkende, at der ikke var basis for en organisering af idrætten ud fra en særlig forståelse af kønnet. Kvinderne begyndte at spille håndbold ud fra samme præmisser som mændene – men med ringere faciliteter.

Sammenfatning og perspektiver

Atletikken udviklede sig fra 1890'ernes aktiviteter i byens generelle rum til at foregå i særligt strukturerede idrætsarenaer, dels fordi naturoplevelserne i forbindelse med idrætsudøvelsen blev tillagt mindre betydning, og dels fordi man i takt med den øgede konkurrenceorientering begyndte at lægge vægt på genkendelighed og ensartethed som centrale elementer i

Sportificeringens krav om ensartethed gav anledning til nye problemer for sportsudøvelsen.

idrætsudøvelsen.

Hermed blev tilvejebringelsen af idrætsanlæg af betydning, ligesom en mere systematisk træning kom på dagsordenen. Et af elementerne blev indførelsen af vintertræning uden for den egentlige sæson, og som en del af atletikudøvernes vintertræning vandt det indendørs håndboldspil frem i København.

Håndboldspillet blev efterhånden også påvirket af tankegangen om det systematiske og begyndte en udvikling mod at blive en konkurrenceidræt fra omkring 1920. Dette stillede yderligere krav til udformningen af idrætslokalerne, og efterspørgslen efter lokaler, hvor man kunne spille håndbold, var konstant voksende gennem 1920'erne.

For kvindernes vedkommende blev håndboldspillet set som en afveksling fra vinterens gymnastiktræning og blev dyrket som et udendørs sommerspil. Først med

opbygningen af to-kønnede idrætsforeninger fra midten af 1920'erne begyndte kvinderne at interessere sig for håndbold som en indendørs konkurrenceidræt.

På dette tidspunkt var mændene allerede placeret som de centrale udøvere af spillet med adgang til de bedste træningsfaciliteter. Så skønt håndboldspillet i Danmark i høj grad blev et to-kønnet spil, forblev det på eliteplan indtil 1950'erne et mandligt spil.¹⁴

Den sportsorienterede tankegang, som kom til udtryk som en specialisering ud fra sportslige præmisser, stillede store krav til faciliteterne, og disse krav og de faciliteter, som blev udviklet i forlængelse af disse krav, blev knyttet til en forståelse af det maskuline. Det blev således opfattet som naturligt, at det først og fremmest var mændene, som fik adgang til de relevante faciliteter.

Kvindeforeningernes bredere forståelse

af sportens rolle medførte ikke samme grad af specialisering og stillede derfor heller ikke samme krav om tilvejebringelsen af specielt udformede idrætsfaciliteter. Den kønsmæssige konflikt om adgangen til disse faciliteter blev først aktuel, da kvinderne tog fat på at spille håndbold ud fra sportslige præmisser.

En række tilfældigheder indgik således i den historiske proces, som førte fra marchkonkurrencer i de københavnske gader i 1890'erne til indendørs håndboldlandskampe for mændene i 1930'erne. Tilfældighederne blev struktureret af sportifice-

ringsprocessen, som indførte en ny rationalitet, som det dominerende element i idrætsudøvelsen. Denne rationalitet, som var knyttet til præstation og konkurrence, blev forbundet med det maskuline univers og var medvirkende til, at kvinder i en lang årrække blev placeret som sekundære aktører i håndboldspillet.

Sportificeringen kom således til at virke som katalysator for en udvikling af de kønsmæssige magtstrukturer i håndboldspillet – til fordel for de mandlige udøvere.

Noter

1. Matti Goksøyr understreger i sin definition af begrebet sportificering, at der er tale om en proces i retning af »prestasjonsorientering, konkurrance og rasjonalisering i idretten«. Matti Goksøyr, »Prestjonsmåling eller Posering« I: *Norsk Idretts-historisk Årbok*, (Oslo, 1989), s. 11.
2. For andre idrætsgrene kan man se en anderledes udvikling. Eksempelvis havde cykelsporten allerede i 1887 fået sin første bane i Ordrup, og i 1894 blev der bygget endnu en cykelbane i Bernstorffsgade, hvor Københavns Hovedbanegård nu ligger. Cykelsporten var dog i nogen grad et særtilfælde, idet denne sport allerede før år 1900 var præget af professionelle udøvere og totalisator-spil. Se f.eks. Johnny Wøllekær, »Mellem sport, adspredelse og selskabelighed« I: *Idræthistorisk Årbog 1997* (Odense, 1998), s. 67-84.
3. *Dansk Athletik Forbund gennem 25 Aar, 1907-1932*, (København, 1932), s. 16.
4. *Dansk Athletik Forbund gennem 25 Aar, 1907-1932* (København, 1932), s. 19.
5. *Dansk Idræts-Tidende*, nr. 30 (29/9 1898), s. 239.
6. *Idrætten*, nr. 34 (25/8 1915), s. 357.
7. A.C. Meyer (red.), *Idrætsbogen*, bind 2 (København, 1909), s. 32.
8. Aage Hermann og Evald Andersen (red.), *Den danske Idræts Bog*, bind 1 (København, 1935), s. 33.
9. *Københavns Stadsarkiv, Magistratens 1. Afdeling, Journal vedrørende udlån af sale 1920-47*, brev af 22/8 1923.
10. *Københavns Stadsarkiv, Magistratens 1. Afdeling, Journal vedrørende udlån af sale 1920-47*, brev 14/12 1923.
11. *Idrætsbladet*, nr. 2 (5/1 1924), s. 6.
12. *Idrætsbladet*, nr. 9 (21/1 1924), s. 3.
13. *BT*, 4/12 1925. Om kvindehåndboldturneringerne i slutningen af 1920'erne, se Ole Skjerk, »Damer-nes massive Skønhed« I: *Politiken*, 3/12 1997.
14. På landet, hvor håndbold var en udendørs sommeridræt indtil 1950'erne, så man ikke samme måde at forstå køn og håndbold på. Her var mænd og kvinder ligestillede deltagere i aktiviteten. Se Ole Skjerk, *Dameudvalgets inderlige Overflødig-hed* (København, 2001).